

содержания в переводах произведений Шевченко на языки мира, проведения параллелей между творческим портретом Шевченко и творческими портретами Мицкевича, Пушкина, Бёрнса, Мистрала и других поэтов мировой славы, обоснования мирового значения творческого наследия Тараса Шевченко.

Ключевые слова: шевченковский стих, переводческие тактики, содержательная точность, версификационное мастерство, межлитературные параллели.

Kolomiyets L.V., Doctor of Philology, Prof.,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

TARAS SHEVCHENKO IN LITERARY-RESEARCH DISCOURSES OF HRYHORIY KOCHUR

The article investigates into various aspects of Shevchenko topics which have been referred to by Hryhoriy Kochur in his numerous scholarly articles, notes, reviews and interviews. Among them, in particular, are such topics as the role of Shevchenko's poetry in Kochur's becoming a creative personality and a poet-translator, the influence of Shevchenko's verses on further development of Ukrainian original and translated poetry, problems of preserving the formal verse structure, intonation patterns and semantics of Shevchenko's poetry in its translations into different languages of the world, as well as the issues of drawing a parallel between the living image and creative work of Taras Shevchenko and the living image and creative work of Adam Mickiewicz, Alexander Pushkin, Robert Burns, Frederic Mistral and other great poets of world fame and substantiating the global significance of Taras Shevchenko's artistic heritage.

Key words: *Shevchenkian verse, translational tactics, semantic accuracy, versification techniques, cross-literary parallels.*

УДК 811.161.2:808.2

Критська В. І., к.ф.н., ст. наук. співр.,
Інститут української мови НАНУ

КРИТЕРІЇ УНОРМУВАННЯ ТА КОДИФКАЦІЇ ІННОВАЦІЙ (ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ)

Проаналізовано проблеми правопису нових складних слів. Показано некоректність та неповноту формулювань чинних

правил правопису, відсутність правил для унормування правопису деяких складних слів. Запропоновано зліквідувати невідповідність чинного правопису сучасним вимогам шляхом системного перегляду і переформатування правил правопису складних слів на основі сучасної теорії словотвору.

Ключові слова: *правопис, інновації, складні слова*

Входячи до лексикону мови, інновації (як питомі, так і запозичені), "випробовуються" на всіх рівнях мовної системи. Для кодифікації неологізма після унормування його структури важливим є однозначний вибір і його орфографічного оформлення. Унормування правопису нової лексики повинно спиратися на чинні правила орфографії та пунктуації [Український 1993, Український 2008].

Пошук правильного правопису нового слова відбувається упродовж певного часу, на що впливають різні фактори. Зокрема, визначається, є одиниця словом чи словосполученням; частина мови, до якої вона належить, аналізується фонемний, морфемний та словотвірний склад. Адже саме ці ознаки правила орфографії використовують як критерії для внормування правопису слів.

У цій статті розглянемо критерії унормування правопису складних іменників. Матеріал дослідження вибрано з бази лексико-словотвірних інновацій текстів преси, опублікованих у 2006 – 2010 роках, що формується у відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України. З бази виділено всі різні іменники зі своїми графічними варіантами, усього 5128 одиниць. Деякі іменники з нашого матеріалу вже зафіксовані в словниках нових слів з різним орфографічним оформленням [Мазурик 2002, Нові 2010, Словотворчість 2012, Активні 2013] та кодифіковані у загальномовних академічних та інших словниках [Російсько-2003, Український орфографічний 2008, Російсько- 2011, Великий 2007].

У зібраному матеріалі складних слів виявилось більше половини (майже 60%) від усіх іменників. З них найбільшу групу (28%) утворюють складні слова на зразок *телеграф*, *моновистава*, *відеомоніторинг* без сполучного голосного. Друга

за кількістю група – слова на зразок *бізнес-угода*, *джаз-музика* (25%) як сполучення двох іменників, між якими встановлюється відношення підпорядкування першої частини другій (перша частина невідмінювана). Далі йде група слів з обома відмінюваними частинами зразка *мультик-страшилка*, *фірма-виробник* (11%) – пояснювальний іменник у другій частині. Разом ці три групи слів становлять 64% складних слів.

Групи менш частотних слів представляють композити зі сполучним голосним: *аміакопровід*, *психоатака* (9.4%), складноскорочені слова: *промполітика*, *держохорона* (7.5%), слова з першою невідмінюваною частиною – абрєвіатурою: *FM-станція*, *смс-повідомлення* (4.4%), композити з другою усіченою основою зі сполучним голосним: *довгобуд*, *вареникоїд* (3%), загальною кількістю 24.3%.

Як же регламентується написання складних слів правилами чинного українського правопису? Більшість спеціальних правил правопису складних слів (загальних назв) зібрано у трьох розділах-параграфіах: 25. **Загальні правила правопису складних слів**, 26. **Складні іменники**, 27. **Прикладки**. Основним для правопису складних слів є визначення написання їхніх складників разом чи з дефісом.

Правопис складних слів першої частотної групи інновацій унормовується правилом 4а параграфіа 25. У правилі подано відкритий список перших частин слів *авіа-*, *авто-*... й под. У нашому матеріалі в ряду нових слів *псевдо-клонувальник*, *відео-доріжка*, *промо-кампанія*, *пост-імпресіоніст*, *контр-культура*, *ретро-погляд*, *еко-сфера* спостерігаємо неправильне написання – дефісне замість разом (до наявного списку перших частин входить тільки *псевдо-*), хоча в окремих випадках дефіс може служити авторським знаком посилення протиставлення, як наприклад у слові *контр-культура*. Інший тип помилок – замість написання разом використовується написання з пробілом: *кіно конкурс*, *відео музика*, *медіа дискурс*. Про що можуть свідчити ці помилки? По-перше, про незнання правила. По-друге, про невідповідність його сучасним вимогам до унормування лексики. Уважний аналіз показав, що і формулювання правила, і список перших частин слів некоректні. В основі списку група повторюваних у складних

словах запозичених основ (*авіа-, авто-, квазі-, макро-, соціо-* та ін.), за нашими даними до цієї групи можна додати ще до 30 одиниць. Проте в списку представлені також і префікси (*екстра-, мета-, супер-*, у наведених нових словах також *пост-, контр-*) [Словник 1998], вони складних слів не утворюють (слід зауважити, що у правилах 1960 року префікси подано окремим списком (20.2)) [Український 1960]. Помилково потрапили до списку і основи зі сполучними голосними: *вод(о)-, газ(о)-, лж(е)-, рентген(о)-*.

У чинному правописі відсутнє правило унормування написання похідних іменників (префіксальних і складних) з другою частиною – власною назвою таких, як *анти-Кучма, лже-Кубрик, прото-Україна* (у правописі 1960 року було правило-примітка про написання таких слів з дефісом (20.2.1): "*Анти-Дюринг*", *пан-Європа, псевдо-Фауст*). В той же час окремими правилами у чинному правописі регламентується написання через дефіс власних назв з першою частиною **пів-**: *пів-Києва* [Український 2008, 26.1e] та часткою **не-** як префікса (33.3в) – у розділі про правопис часток: *не-Європа*. Наш матеріал доводить, що є тенденція вживати частку **не-** для підсилення заперечення і з загальними назвами: *не-реал, не-очікування, не-академік* (при непрямому чи прихованому протиставленні).

Складні іменники другої частотної групи зразка наведених вище *бізнес-угода, джаз-музика* унормовуються правилом з параграфу 26 пункту 2а щодо слів тільки з другою відмінюваною частиною (з дефісним написанням). Зустрічаються помилки і в іменниках цієї групи: з роздільним написанням частин слова (*поп арт_мистецтво, хіп-хоп проект*), і навпаки, написанням разом: *бізнескомпанія*. За формулюванням цього правила "перше слово підкреслює певну прикмету чи особливість предмета, явища, названого другим словом", тобто застосовується семантичний критерій. Цьому правилу передують загальне правило дефісного написання 26.2.1, що базується на формальному критерії об'єднання двох "іменників без сполучного звука, незалежно від того, чи в даному слові відмінюються обидва іменники, чи тільки другий".

Складні іменники третьої частотної групи з обома відмінюваними частинами (зразка *мультик-страшилка, фірма-*

виробник) можуть унормовуватися також за кількома правилами. По-перше, формально за загальним правилом 26.2.1, представленим вище, по-друге, за правилом 2 параграфу 27. **Прикладки:** "Якщо узгоджуваний іменник, що має атрибутивне (означальне) значення, виступає в ролі прикладки в постпозиції...". Тобто правило спирається на семантичний і синтаксичний критерії.

Виходячи з визначення терміна прикладка [Українська 2007], складні слова обох останніх частотних груп утворені з двох іменників, один з яких є прикладкою. Формально вони розрізняються позицією прикладки – у пре- чи постпозиції. Препозитивна прикладка – неузгоджене означення (*бізнес-угода*), постпозитивна – узгоджене (*фірма-виробник*).

Подвійне трактування словотвірної похідності складного слова може призвести до варіативності написання. У своїй статті [Городенська 2013] К.Г.Городенська висловлює думку, що написання через дефіс таких складних слів, як *поп-гурт*, *еліт-клас*, *економ-клас*, *секс-послуги*, *штрих-код*, *арт-галерея*, *поп-арт* порушує "норму оформлення нових мішаних абревіатур, перша частина яких є скороченою прикметниковою основою... чи синонімічною певній прикметниковій основі". Дійсно, *штрих-* є скороченням від *штриховий*, в "Українському орфографічному словнику" 2008 року *штрихкод* кодифікований з бездефісним написанням. А, наприклад, *поп* – це не просто "популярний", хоча є похідним від цього слова, а позначає особливий жанр сучасної музики (пор. *рок- і поп-музика*), в образотворчому мистецтві, тобто є терміном. Основи *еліт-* та *економ-* можуть бути протиставлені у ряду із *соціальний*, *бізнес-*, *стандарт-*, *преміум-*, *(де-)люкс-*, як характеристика класності на транспорті, у будівництві тощо, тобто не є простим скороченням слів *елітний* та *економний*. *Арт* означає як "мистецький", так і "мистецтво", може вживатися окремо (*Кожна країна має свої великі "арти"*) або як твірна основа (*політарт*, *євроарт*) [Активні 2013].

Нові складні слова зі сполучною голосною загалом не викликають проблем правопису, хоча формулювання правил їх написання теж не завжди коректні.

Серед нових іменників виокремлюються групи слів менш частотних структур, які взагалі не згадуються у чинних правилах правопису. Наприклад, слова з першою невідмінюваною частиною – абрєвіатурою (часто в написанні латиницею): *FM-станція, SMS-повідомлення і смс-повідомлення*, складні слова з першою відмінюваною частиною: *сік-фреш, фільм-фентезі, антигерой-2004* (28 слів), а також слова з обома невідмінюваними частинами: *фешн-ТБ, інтернет-радіо, арт-кафе* (33 слова).

До невеликої окремої групи складних слів входять окаяналізми – авторські текстові слова-словосполучення, об'єднані семантично за допомогою дефіса. Це, зокрема, такі слова-словосполучення: *як-література (Молодіжний відлам "як-літератури" – графоманський за визначенням), нібито-утвердження (Інший приклад - радянська історія - історія нібито-утвердження соціалістичних і комуністичних ідей), космонавт-Гагарін (Олександра Мариніна була певним чином "космонавтом-Гагарінім",...), ті-кому-треба (Проте і це півбіді – ті-кому-треба розберуться, ...).*

Хоча таких словосполучень небагато, тільки 5 у всьому матеріалі, вони варті уваги, тому що тенденція об'єднання груп слів у текстові слова поширюється і в українській художній літературі. Пор. приклади відповідних словосполучень *здрастуй-не-пуцу* (М.Вінграновський), *По-Лицю-Доц* (Л. Костенко), *більше-ніж-рівня-мені, не-знати-у-кого* (О.Забужко) [Зозуля]. Для унормування окремих субстантивованих словосполучень є чинне правило правопису 26.2.4 – вони "означають переважно назви рослин" і кодифіковані: *люби-мене, не-руш-мене, мати-й-мачуха*.

Такі іменники, як *кирило-мефодієвець, монголо-маньчжур*, утворені від прикметників з дефісним написанням, а також похідні від іменників з дефісом *шеф-редакторство* (від *шеф-редактор*), *укрпродакшнстудія* (є *продакшн-студія*) чинними правилами не регламентуються. До цього ще треба додати труднощі унормування похідних іменників від складних власних назв. Чинний правопис подає правило про написання похідних прикметників від географічних назв (114. **Правопис складних і складених географічних назв.** 3. Через дефіс

пишуться в): "Географічні назви, що складаються з іншомовних елементів – повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буенос-Айрес*, ...*Кзил-Орда*, ... *буенос-айреський* та ін.; ...*кзилординець* тощо). Тут бачимо тільки на прикладі, що похідний іменник від власної назви з дефісом втрачає цей дефіс. Кілька іменників такого типу знаходимо в "Українському орфографічному словнику" 2008 року: *іванофранківець*, *нюйорквівець* (останній зафіксований і в нашому матеріалі).

Отже, аналіз унормування правопису інновацій – складних іменників веде до думки, що розділи правил написання складних слів чинного українського правопису (що не переглядалися з 1993 року) не відповідають сучасним потребам писемного мовлення і кодифікації нової лексики. Вони потребують системного перегляду, вдосконалення і переформатування на основі сучасної теорії словотвору і семантики складних слів [Словотвір 1979; Кубрякова 1981; Клименко 1984, Клименко 2003] та вивчення нових текстів [Стишов 2005; Динамічні 2008; Таран 2011; Активні 2013]. Правописні норми повинні спиратися на такі критерії (формальні чи семантичні), щоб вибір потрібного правила був однозначний. Неоднозначність може виникати при подвійному трактуванні словотвірної похідності, і це треба враховувати при формулюванні правил правопису складних слів.

Невідповідність чинного правопису сучасним вимогам дозволяє припускати думку про необов'язковість виконання правил цього правопису як закону для авторів і призводить до появи альтернативних авторських і корпоративних смакових правил написання (відповідно, і вимови), що не сприяє розвитку української літературної мови і підняттю її престижу в суспільстві. Прийняття нового сучасного українського правопису повинно змінити цю ситуацію. У роботі над майбутнім новим правописом слід звертатися і до системи правопису 1960 року, який у багатьох випадках є більш теоретично обґрунтованим, ніж чинний.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Активні* ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики / Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П., Клименко Н.Ф.,

Критська В.І., Пуздирева Т.К., Романюк Ю.В. / Відп. ред. Карпіловська Є.А. – К.: "КММ", 2013. – 416 с. 2. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД) / Уклад. і голов. ред. Бусел В.Т./ - К., Ірпінь: ВТФ "Перун", 2007. – 1736 с. 3. *Городенська* К.Г.. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? – Українська мова. – 2013. – №2(46). – С. 3 – 11, 6 – 7 с. 4. *Динамічні* процеси в сучасному українському лексиконі: Монографія / Укл. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Кислюк Л.П. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с. 5. *Зозуля* О. Багатоконпонентні оказіоналізми в поезії Оксани Забужко: philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/.../419_423.pdf. 6. *Клименко* Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. – К.: Наук. думка, 1984. – 251 с. 7. *Клименко* Н.Ф. Осново- і словоскладання у процесах номінації сучасної української мови / Українська мова. – 2003. – № 3 – 4. – С. 83 – 105. 8. *Кубрякова* Е.С. Типи мовних значень. Семантика производного слова: Монографія. – М.: Наука, 1981. – 200 с. 9. *Мазурик* Д. Нове в українській лексичі. Словник-довідник. – Львів: Світ, 2002. 130 с. 10. *Нові й актуалізовані слова та значення: Словникові матеріали (2002 – 2010) / Кер. проекту і відп. ред. Тищенко О.М., авт. колектив: Балог В. О., Лозова Н.Є., Тименко Л.О., Тищенко О.М. [Інститут української мови НАН України] - К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 280 с. 11. *Російсько-український словник / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін. За ред. В. В. Жайворонка. – К.: Абрис, 2003. – 1424 с. 12. *Російсько-український словник: у 4 т. – К. : Знання, 2011 – 2014 – (Академічні словники). 13. *Словник афіксальних морфем української мови / Укл. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А., Карпіловський В.С., Недозим Т.І. – К., 1998. – 435 с. 14. *Словотвір* сучасної української літературної мови: Монографія / Автори: Ковалик І.І., Родніна Л.О., Грищенко А.П., Юрчук Л.А., Гнатюк Г.М., Русанівський В.М., Городенська К.Г., Клименко Н.Ф.. Ред. Жовтобрюх М.А.. – К.: Наук. думка, 1979. – 407 с. 15. *Словотворчість* незалежної України, 1991 – 2011: Словник / Укладач А.Нелюба – Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 608 с. 16. *Стишов* О.А.. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). К.: "Пугач", 2005. – 387 с. 17. *Таран* Алла. Конкурування номінацій у сучасній українській мові: тенденції стабілізації нової лексики: Монографія. – Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2011. – 232 с. 18. *Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К.: Вид-во "Укр. Енцикл." ім. М.П.Бажана, 2007. – 856 с. 19. *Український орфографічний словник: близько 174 тис. слів / уклали: Чумак В.В., Шевченко І.В., Шевченко Л.Л., Ярун Г.М.; за******

ред. В.Г.Скляренка. – вид. 8-е, переробл. І доповн. – К.: Довіра, 2008. – 997 с. 20. *Український правопис*. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1960. – 272 с. 21. *Український правопис*: – 4-е вид., випр. та доп. – К.: Наук. думка, 1993. – 240 с. 22. *Український правопис: Стереотипне видання / Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України, Ін-т укр. мови НАН України*. – К.: Наук. думка, 2008. – 288 с.

Критская В.И., к.филол.н.,ст. научн. сотр.,
Институт украинского языка НАН Украины

КРИТЕРИИ НОРМАЛИЗАЦИИ И КОДИФИКАЦИИ ИННОВАЦИЙ (ПРАВОПИСАНИЕ СЛОЖНЫХ СЛОВ)

Проанализированы проблемы правописания новых сложных слов. Показаны некорректность и неполнота формулировок действующих правил, отсутствие правил нормализации правописания некоторых сложных слов. Предлагается ликвидировать несоответствие действующих правил современным требованиям путем системного пересмотра и реформатирования правил правописания сложных слов на основе современной теории словообразования.

Ключевые слова: правописание, инновации, сложные слова

Krytska V.I., PhD., Senior Scientific Officer,
Institute of the Ukrainian Language of NAS of Ukraine

THE CRITERIA FOR NORMALIZATION AND CODIFICATION OF THE INNOVATIONS (SPELLING OF THE COMPOUNDS)

The spelling problems of the new compounds are analyzed. The incorrectness and incompleteness of the wording of existing rules, lack of rules of the spell normalization of some compounds are shown. The discrepancy of existing spelling rules to modern requirements is proposed to abolish by systemic changes and reformatting of spelling rules of the compounds on the basis of the modern theory of the word-formation.

Key words: spelling, innovations, compounds